

REPERE METODOLOGICE DE CERCETARE A SISTEMELOR INTERNAȚIONALE: RAPORTUL „ACTOR – STRUCTURĂ”

Doctor habilitat în științe politice, profesor universitar **Victor JUC**
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

METHODOLOGICAL RESEARCH REFERENCES OF INTERNATIONAL SYSTEMS: ACTOR – STRUCTURE REPORT

Summary: International relations science is by nature a metadome, it is included in the context of the postneoclassical approach of interdisciplinarity, pluridisciplinarity and transdisciplinarity in the sense that the development of the paradigms of post-classical science is characterized by increasing the share of interdisciplinary investigation forms and the realization of complex research programs with the participation of the scientists only socio-human, but also real, broadening the sphere of comprehension of processes and tendencies in the globalized world. The methodology based on the „actor-structure” binom is proving to be able to ensure the knowledge, explanation and understanding of the highly complex processes related to the building of the cold post-war world order model and the post-bipolar international system: the structure constrains and limits the activity of the actors and the actors, in their turn, they are system makers, modeling the structure. Both the structure and the actors determine the formation and modification of a certain type of international system, including post-war cold war: structural changes condition transformations in the behavior and relations between the actors, and at the level of the major powers and according to the available potential, marks the structure of the system horizontally, while vertically, this is expressed by the dominance ratios of the „center” on the „periphery”.

Keywords: actor, structure, international system, world order, world politics, power center, pole, approach, international relations (scientific approach), international relations (actors’ field of activity in their fullness and diversity).

Rezumat: Știința relațiilor internaționale reprezintă prin caracterul său un metadomeniu, se include în contextul demersului postneoclasical al interdisciplinarității, pluridisciplinarității și transdisciplinarității în sensul că dezvoltarea paradigmatelor științei postneoclasice se caracterizează prin sporirea ponderii formelor de investigație interdisciplinară și realizarea programelor de cercetare complexă cu participarea reprezentanților științelor nu numai socio-umane, dar și reale, lărgind esențial sfera de comprehensiune a proceselor și tendințelor din lumea globalizată. Metodologia fundamentată pe binomul „actor – structură” se dovedește a fi în măsură să asigure cunoașterea, explicarea și înțelegerea proceselor de înaltă complexitate ce țin de edificarea modelului post-război rece de ordine mondială și a sistemului internațional postbipolar: structura constrânge și limitează activitatea actorilor, iar actorii, la rândul lor, sunt formatori de sistem, modelând structura. Atât *structura*, cât și *actorii* determină formarea și modificarea unui anumit tip de sistem internațional, inclusiv post-război rece: schimbările structurale condiționează transformări în comportamentul și relațiile dintre actori, iar aceștia la nivelul puterilor majore și în funcție de potențialul disponibil, marchează structura sistemului pe orizontală, în timp ce pe verticală, aceasta este exprimată prin raporturile de dominație a „centrului” asupra „periferiei”.

Cuvinte-cheie: actor, structură, sistem internațional, ordine mondială, politică mondială, centru de putere, pol, abordare, Relații Internaționale (demers științific), relații internaționale (câmp de activitate a actorilor în toată plenitudinea și diversitatea lor).

Știința prezintă în sine prin conținut și esență un fenomen complex și o construcție dinamică nu numai sub aspectul cunoștințelor pe care le include, dar și al activității de cercetare îndreptate spre producerea lor. Procesul de evaluare epistemologică a cunoștințelor și a activității valorificate în știință denotă deseori existența opoziției și incomparabilității cu formele care genetic le-au precedat, propulsându-se pe prim-plan în asemenea manieră problema proprietăților ontologice ale științei, adică a integrității și omogenității ei interne. Din punctul de vedere al cunoștințelor care o formează, știința nu se prezintă ca o integritate omogenă din cauza a două considerente definitorii: inclu-

de teorii de alternativă, însă această incompatibilitate de conținut nu este esențială pentru analiză întrucât poate fi depășită prin sinteza lor; prezintă în sine un conglomerat de cunoștințe științifice și neștiințifice, conținând în calitate de parte integrantă propria istorie, care cuprinde idei de alternativă nu numai prin conținut, ci și gnoseologic. În acest sens, incompatibilitatea dintre cunoștințele „neștiințifice precedente” și cunoștințele „științifice ulterioare” devine fundamentală, subliniază V. Iliin, deoarece „vizează nu programe diverse de investigație ale fenomenelor din cadrul științei, ci diferite standarde cognitiv-teoretice de analiză, multe dintre care deseori sunt tratate ca

ceva extern sau de aparență, chiar pentru știință” [1, p. 360]. Această incompatibilitate fundamentală se referă atât la diversitatea strategiilor de cercetare, cât și a criteriilor determinante ale conținutului noțiunii de știință, a idealului științific și caracterului științific, ea creează dificultăți enorme în abordarea științei drept o antinomie unitară. Incompatibilitatea gnoseologică a anumitor tipuri de cunoștințe nu poate fi depășită prin falsificarea cunoștințelor neștiințifice, or într-o asemenea abordare știința s-ar reduce și s-ar asocia numai cu segmentul ei „corect”, ci prin elaborarea unor standarde de raționalitate. Însă standardele nu sunt formatoare de atitudine critică, în manieră popperiană, ci fundamentează „reguli orientate spre adevărul activității raționale de cercetare”, reguli care au la bază două „valori esențiale – obținerea adevărului și fundamentarea necesară” [1, p. 97]. Anume aceste valori, în accepția lui V. Iliin, asigură achiziționarea cunoștințelor științifice și permit a defini particularitățile „caracterului științific” al activității de cercetare și ale cunoștințelor obținute, imprimând științei cadrul unei „întreprinderi cognitive” care nu reprezintă altceva decât un fenomen „autoidentic”: conținutul științei este tratat în baza „liniei conceptuale” a unitarismului gnoseologic din teoria cunoașterii, care presupune, în asemenea manieră, unitate genetică (a științei) în plan epistemologic și interdisciplinaritate sub aspect metodologic.

Incompatibilitatea abordată, dar și alte aspecte ale științei ca sferă de producție spirituală, fac obiectul de cercetare al unor epistemologii ale științei postneclasice. Conform lui S. Toulmin, știința este „o întreprindere intelectuală” și „un institut profesional”, care în dezvoltarea sa produce subsisteme relativ autonome ale unui sistem complex, fiind alcătuită din mai multe domenii ale cunoștințelor aflate în interconexiune, dar care, totodată, dispun de independență relativă. Cunoașterea științifică este un proces de supraviețuire a noțiunilor în mediul lor intelectual de existență, fiecare inovație fiind, de fapt, o „microrevoluție”: evoluția științei nu se dovedește a fi altceva decât o activitate intelectuală de înlocuire a microrevoluțiilor. Conform lui T. Kuhn, știința este un „fenomen socio-cultural” care cuprinde toate sferele vieții sociale și conține elemente explicative, valorice, disciplinare și de altă natură, progresul ei fiind asigurat de paradigma nouă. Alegerea paradigmei noi și abandonarea celei vechi, acest proces fiind o „revoluție”, sunt determinate mai curând de condiția ca să ofere speranțe mai mari pentru a putea face față mai bine anomaliilor majore și fenomenelor inexplicabile, deoarece nu se poate ști dacă este în măsură să explice mai mult decât cea precedentă. Fiind o realitate științifică ce cuprinde supoziții conceptu-

al-teoretice, instrumental-metodologice, ontologice și epistemologice comune unei asociații științifice, pe care le consideră într-un interval de timp ca bază pentru activitate și îndeplinind funcțiile de prohibiție a conceptelor, metodelor și problemelor care nu se acordă cu direcția de cercetare trasată și de proiectare prin stimularea investigațiilor în cadrul direcției noi, paradigma guvernează, în primul rând, nu obiectul de cercetare, ci grupul de specialiști, din cauza că prezintă în sine un sistem de concepte, valori și modele de activitate acceptate de membrii unei asociații științifice. În opinia noastră, concepția paradigmatică a științei, care poate servi în calitate de punct de pornire în elaborarea unei discipline, se înscrie organic și corespunde procesului de fundamentare științifică și disciplinară a domeniului Relațiilor Internaționale.

Ținem să subliniem că, în general, există două moduri de a defini o disciplină științifică:

1. definirea în baza obiectului independent de studiu (adică al Relațiilor Internaționale);
2. delimitarea metodologică (abordarea Relațiilor Internaționale ca obiect al cunoașterii).

Obiectivul trasat de oricare știință urmărește, mai întâi de toate, de a-și explica obiectul de studiu și părțile lui componente, definind prioritar direcțiile și condițiile de trecere de la explicarea fenomenelor, proceselor și consecințelor la utilizarea cunoștințelor în interese practice. Precizăm că epistemologia postneclasică deosebește două tipuri de explicare: cauzală și structurală. Utilizând modelul deductiv de explicare elaborat de K. Popper, reliefăm că explicarea cauzală deosebește teze care explică obiectul și teze care descriu obiectul explicat, în timp ce explicarea structurală presupune apelarea la structura internă a obiectului abordat. Explicarea se află în conexiune cu înțelegerea: prima urmărește să pună obiectul explicat sub incidența unei legi generale și, în consecință, dispare individualitatea lui irepetabilă, iar cea de a doua reprezintă tendința de a cunoaște obiectul analizat în individualitatea lui. Explicarea se realizează prin descriere, iar înțelegerea prin evaluare: explicarea nu epuizează procesul înțelegerii, ci reprezintă numai o etapă, fiind o procedură logico-gnoseologică de punere sub incidența legii generale a expresiilor, ale căror sens nu este cunoscut. Înțelegerea mai include interpretarea și justificarea, care urmăresc identificarea sensului: interpretarea este mișcarea de la formă la obiecte, adică procesul de imprimare a sensului logico-gnoseologic unui obiect conștientizat, pe când justificarea presupune, mai ales, redarea valorii, ținându-se cont de „caracteristicile personale ale cercetătorului care... realizează subiectivizarea cunoștințelor obiectivate” [2, p. 170]: interpretarea definește sensul logico-gno-

seologic al fenomenelor cercetate, iar justificarea evidențiază sensul lor uman. Explicarea „este punere sub adevăr”, deducere din adevărurile generale, iar justificarea „este punere sub valoare”, deducere din valorile generale: dacă explicarea și interpretarea sunt purtătoare ale încărcăturii teoretice, justificarea imprimă încărcătura valorică, pentru „realizarea înțelegerii fiind necesare toate trei proceduri”.

Conform lui M. Hollis și S. Smith, în știința relațiilor internaționale explicarea se referă la cauze care sunt presupuse a fi „externe” actorilor ai căror comportament urmează a fi explicat, pe când înțelegerea este considerată a fi legată de înțeles, care nu este inteligibil decât „în interior”. Chiar dacă se dovedește a fi mai dificil de realizat, sus-menționații cercetători științifici, dar și K. Goldmann, urmărind să tranșeze această deficiență, propun combinarea lor, motivele fiind următoarele: divergența de poziții privind necesitatea de a investiga fiecare verigă a lanțului causal din procesul de adoptare a deciziilor pentru a formula o explicare convingătoare, mai precis, determinarea corelației dintre „extern” și „intern” în analiza politicii externe; insatisfacția față de puterea explicativă a teoriilor structuraliste, de tipul celei elaborate de K. Waltz, punându-se, în asemenea manieră, și problema corectitudinii înțelegerii acțiunilor de politică externă atunci când nu se ține cont de variabile exogene, deoarece nu este abordat fondul de idei. Teoriile structuraliste, susține A. Wendt din altă perspectivă – cea constructivistă –, explică mai puțin din cauza că percepțiile actorilor asupra înțelesului nu sunt luate în considerare. J. Goldstein și R. Keohane se pronunță în același context, subliniind necesitatea de a se referi la idei, dat fiind că sfârșitul războiului rece a demonstrat că în analiza relațiilor internaționale acestea trebuie luate în calcul.

Este important de precizat că, în general, explicarea este mai degrabă o funcție a științelor reale, iar înțelegerea ține mai ales de științele sociale. În acest sens, o problemă importantă a științelor sociale, inclusiv a Relațiilor Internaționale, constă în determinarea gradului de acceptabilitate metodologică și posibilitate practică de extindere asupra explicării comportamentului omului, a principiilor, abordărilor și metodelor utilizate în științele naturale, ordine care și-a găsit expresie în cadrul unor concepții de referință, cum ar fi cea behavioristă. Dificultățile teoretice și metodologice constau în faptul că omul este capabil să-și modifice comportamentul și reprezentările în baza experienței pe care o acumulează, dar și în temeiul altor indici, fiind în măsură să-și proiecteze acțiunile în conformitate cu interpretarea făcută: „în sfera relațiilor internaționale, precizează N. Kosolapov, aceste particularități

se manifestă într-o manieră deosebită și deci, problema «ce poate fi considerată explicare, cunoaștere» este foarte importantă” [3, p. 67].

W. Olson și N. Onuf se dovedesc a fi unii dintre primii cercetători în materie care numesc Relațiile Internaționale „un câmp de studiu interdisciplinar” [4, p.4], estimările lor având ca suport analiza eșecului aspirațiilor generalizatoare de a fundamenta o meta-teorie din cauza numeroaselor divergențe de diferită factură. Contrar supozițiilor lui H. Morgenthau, care a urmărit să demoleze un suport important al idealismului politic, considerăm că interconexiunea dintre relațiile internaționale și dreptul internațional atât sub aspect teoretic, cât și practic, este inerentă și relevantă, această supoziție fiind acceptată de majoritatea specialiștilor în domeniu. Este deja tradițional a considera că istoria, economia mondială și dreptul internațional public au contribuit la dezvoltarea științei relațiilor internaționale, ca mai apoi acest discurs științific în aprofundare și extindere să fie completat de politologie și sociologie, psihologie și antropologie, iar una dintre tendințele contemporane solicită, printre altele, includerea economiei politice internaționale în calitate de subdomeniu, similar studiului păcii sau cercetărilor strategice în domeniul securității internaționale, la care se mai adaugă, în opinia noastră, alt discurs – filosofia relațiilor internaționale, a cărei suport teoretico-metodologic și aparat categorial-ideatic se conturează și se cristalizează. Q. Wright a identificat de asemenea opt „discipline originare” (dreptul internațional, istoria diplomației, știința militară, politici internaționale, organizații internaționale, comerțul internațional, guvernarea colonială și gestiunea relațiilor externe), precum și altele șase cu un punct de vedere mondial (geografia mondială, istoria universală, psihologia, sociologia, limbajul și biologia) care au contribuit esențial la dezvoltarea Relațiilor Internaționale. În opinia lui W. Olson și A. Groom, care se pronunță în această ordine de idei, dreptul internațional, alături de istoria diplomației, mișcarea pacifistă, filosofia morală, geografia și antropologia au precedat în timp domeniul Relațiilor Internaționale.

Este esențial de reiterat că primele programe universitar-academice în domeniu au fost alcătuite în perioada interbelică prin juxtapunerea celor trei materii constituante, „fără a defini însă, potrivit lui P. de Senarclens, un cadru conceptual care să permită de a le integra într-o reflecție coerentă” [5, p. 5]. După cel de-al Doilea Război Mondial, concepția „stat-centristă” presupunea că resursele disponibile, mărimea teritoriului, situația geopolitică, numărul populației și forma de guvernământ alcătuiesc factorii determinanți ai dezvoltării Relațiilor Internaționale. Însă

în ultimul sfert al secolului al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea acești factori fie că pierd din primordialitate și relevanță, fie că sunt completați de alții, nu mai puțin semnificativi – disponerea de tehnologii de vârf, stabilitatea politică internă, nivelul dezvoltării economice, fluxurile globale de capitaluri, diviziunea internațională a muncii, problemele ecologice, normele și instituțiile internaționale. Incontestabil este că extinderea cercetărilor interdisciplinare transformă știința relațiilor internaționale într-o sferă complexă de cunoaștere, care solicită conjugarea eforturilor și potențialului specialiștilor în materie, a tuturor categoriilor de cadre de înaltă calificare, obiectivele urmărite fiind valorificarea spectrului larg de probleme care cad sub incidența obiectului de studiu și, în același timp, îi imprimă originalitate și caracter inedit, conform tendințelor contemporane ale științei în ansamblu.

Ținem să precizăm că dificultățile în demarcarea cadrului disciplinar al Relațiilor Internaționale și diversitatea opiniilor cu privire la conținutul obiectului de studiu, a cărui valorificare se asigură prin concursul mai multor științe sociale, nu pot să nu fie un impediment esențial în fundamentarea identității lui, înțelegerii obiectului complex de cercetare și în consolidarea comunității academice prin reducerea decalajului în evaluări și convenirea asupra unor direcții strategice de investigație. Astfel, dezbateră dintre raționalism și reflectivism, anunțată de R. Keohane la sfârșitul anilor 1980 și care a vizat diferența dintre două demersuri cu privire la instituțiile internaționale, în mod accelerat s-a extins asupra altor demersuri teoretice din cadrul Relațiilor Internaționale, polemica dintre cele două moduri de abordare antrenându-i mai ales pe constructiviști, uneori identificați cu reflectiviștii, dar n-a fost recunoscută de toate discursurile, cum ar fi cel postpozitivist. La rândul lor, promotorii demersului postpozitivist prin intermediul lui Y. Lapid anunță „dezbateră” cu pozitivismul, pe coordonata „tradiționalism versus postmodernism”, esența ei reducându-se, în ultimă instanță, la dihotomia „caracterul științific / caracterul neștiințific” al Relațiilor Internaționale. Dacă R. Keohane a identificat o dezbateră canalizată cu precădere în spectrul ontologic și care a fost ancorată la problemele „cum instituțiile funcționează” (raționaliștii) – „cum instituțiile există” (reflectiviștii), aceștia din urmă (R. Ashley), dar și constructiviștii (A. Wendt) au extins aria și suportul ideatic al discuțiilor, imprimându-i valențe epistemologice și ca rezultat, s-a conturat o ruptură pe axa material/ideal, atenuată anterior, în contextul științei postneclasice și deci, se produce adâncirea decalajului dintre explicare și înțelegere. În același timp, pronunțându-se în spiritul contextual-științific al tim-

pului, C. Wight a exprimat convingerea, puțin fondată în accepția noastră, că ar fi posibilă „reconcilierea între aceste două revendicări, dar, totodată, fiind necesară o claritate conceptuală solidă” [6, p. 40]. Luând ca valoare de referință „caracterul interdisciplinar al Relațiilor Internaționale și diferențele dintre elaborările naționale, care uneori conduc spre concluzia că o disciplină distinctă în materie nu există în realitate”, B. Schmidt le numește „un domeniu academic de studiu, cu identitate și discurs profesional” [7, p. 5], iar V. Beniuc acreditează supoziția potrivit căreia Relațiile Internaționale formează un „metadomeniu atât din perspectiva obiectului de cercetare/studiere, cât și din cea a activității practice, profesionale” [8, p. 14], asumptii la care subscriem.

Considerăm că prin statutul lor academic Relațiile Internaționale reprezintă un metadomeniu de caracter interdisciplinar, care trebuie abordat în baza principiilor actuale de partajare ontologică a științei în interiorul ei, acordând credit multidisciplinarității, transdisciplinarității și pluralismului metodelor de cercetare științifică, inclusiv prin aplicarea fundamentelor sinergeticii, acestea presupunând tratarea societății umane în maniera unui sistem deschis, al cărui proces de evoluție se dovedește a fi nelinear și întreprut de crize.

Relațiile Internaționale studiază totalitatea interacțiunilor și interdependențelor real existente sau eventuale dintre actorii internaționali în toată diversitatea lor atât pe orizontală, cât și pe verticală, precum și a fluxurilor, proceselor și tendințelor de pe arena mondială abordate în complexitatea lor sau în parte [9, p. 39].

Data fiind complexitatea obiectului de studiu și a relațiilor internaționale, în ansamblu, considerăm că valorificarea lor poate fi asigurată prin metodologia ancorată pe raportul „actor – structură”, fiind supuse cercetării procesele de reconfigurare a ordinii mondiale și de transformare structurală de sistem internațional după încheierea războiului rece, abordate în plan interdisciplinar, pluridisciplinar și transdisciplinar.

Este de remarcat faptul că K. Waltz, dar nu numai el, atribuie o importanță determinantă structurii sistemului internațional, acest concept fiind fundamentat prin abstragere de la realitate și presupune un set de condiții constrângătoare, condiții care afectează comportamentul actorilor prin intermediul mecanismelor socializării și competiției lor, adică nu numai procesele și interacțiunile influențează comportamentul unițăților, ci și maniera în care este construit mediul lor. Structura modelează procesul politic din cadrul sistemului internațional, dat fiind că statele naționale nu acționează, ci reacționează la presiunile lui.

Structura se definește prin trei elemente esențiale

ale: principiul organizator al sistemului, care nu este altul decât anarhia; diferențierea funcțională a unităților (practic este inexistentă în sistemul internațional din cauza că statele îndeplinesc aceeași funcție de reprezentare, chiar dacă în interiorul lor relațiile se dovedesc a fi de supraordonare-subordonare, pe când în domeniul internațional ele sunt de coordonare); distribuția capacităților, vizează potențialul statelor subsumat conceptului de putere și polaritatea exprimată prin numărul marilor puteri din sistem [10, p. 130-143]. În acest sens, structura sistemului internațional reglementează, și nu determină comportamentul actorilor statali, dar fără a ține cont de atribuțiile și interacțiunile lor, în caz contrar s-ar da dovadă de reduționism, atribuit de către K. Waltz cercetătorilor care urmăresc să explice funcționarea sistemelor internaționale prin concentrarea atenției asupra unităților, cum ar fi St. Hoffmann, care consideră că „într-un sistem bipolar dominat de două „unități hegemonice” rivale este evident că trebuie de acordat importanța decisivă... celor doi actori” [11, p. 111] sau R. Aron, care exprimă supoziția că în cadrul bipolarității „actorii principali au determinat caracterul sistemului cu mult mai mult decât ei au fost influențați de acesta” [12, p. 95]. Sistemul internațional, conform opiniei lui K. Waltz, este compus din structură și unități aflate în interconexiune, conceptul de structură fiind util în măsura în care oferă semnificație clară și constantă unor astfel de termeni vagi și variabili, precum mediu, situație, context sau ambianță, dar, totodată, atenționează că structura nu poate în niciun caz să explice orice. În aceeași ordine de idei se pronunță și E. Pozdneakov, care subliniază că atâta timp cât structura nu este cunoscută, sistemul prezintă în sine o masă haotică de legături variate: structura exprimă conexiunile necesare dintre elementele sistemului, având semnificație categorială [13, p. 20,53]. B. Buzan și R. Little, evaluând teoria lui K. Waltz, susțin că acesta nu sesizează decât structura politică și exclude sistemele definite de interacțiuni economice și/sau socioculturale, izolându-le de cele politice.

Se cuvine de specificat însă, extinzând lista exegeților structuralismului, că M. Kaplan se numără printre primii cercetători care a supus unui studiu esențial rolul definitoriu al structurii (tratată în sens de distribuție a puterii) asupra funcționării și transformării sistemelor internaționale, relațiile dintre actori fiind determinate de constrângeri în formă de reguli imuabile de comportament. R. Aron din contra, din perspectivă realistă susține că aceste reguli sunt stabilite și schimbate de marile puteri, care întotdeauna își rezervă un anumit spațiu de alegere provenit din prima dimensiune structurală a sistemelor internaționale – confi-

gurația raporturilor de forțe care reflectă numărul și caracterul relațiilor dintre principalii actori. Celelalte două dimensiuni, ierarhia actorilor și caracterul omogen sau eterogen al componenței sistemelor, reflectă inegalitatea posibilităților militaro-politice, în resurse, economice, socioculturale și ideologice ale protagoniștilor de a influența asupra sistemului internațional și, respectiv, gradul de concordanță sau conflict dintre entitățile politice cu privire la principii și valori [12, p. 563-565]. Spre deosebire de acesta, M. Bercher nu propune decât o singură categorie de cercetare structurală a sistemului internațional, numită configurația forței, pe când K. Holsti și J.-P. Derriennic, din contra, au elaborat instrumente mai extinse de investigație științifică. K. Holsti definește patru elemente: natura și autonomia, stabilitatea/durabilitatea unităților participante în circuitul internațional; structura sistemului; formele majore de interacțiune dintre entități; regulile care guvernează aceste interacțiuni din cadrul sistemului, în timp ce P. Derriennic propune șase caracteristici: numărul actorilor; repartizarea forțelor între actori; relația dintre conflict și cooperare în cadrul sistemului; mijloacele permise de sistem pentru a fi utilizate; influența sistemului asupra comportamentului actorilor; diferențele de statute dintre actori, acestea asigurând, potrivit asumției cercetătorului canadian, posibilitatea de „a descrie structura oricărui tip de sistem internațional” [14, p. 188-192]. Potrivit lui K. Holsti, sistemul internațional de relații interstatale începe după anul 1648 și reprezintă o totalitate de entități politice independente aflate într-un proces reglementat de interacțiune, în timp ce J.-B. Duroselle îl definește prin binomul regularități/ iregularități care se produc în cadrul lui începând cu secolul al XVI-lea.

Dacă R. Aron pune în evidență rolul determinant al actorilor, iar K. Waltz din contra, definește structura în calitate de cauză a comportamentului statelor, A. Wendt se pronunță pentru o ontologie care este în măsură „să depășească tendința de a trata acțiunea și structura ca fiind părți diametral opuse ale unei dualități” și pledează pentru „o construcție reciprocă” pe axa „agent-structură”. Această relație reciprocă presupune „refuzul de a omite modul în care statele interpretează ceea ce fac în favoarea unei anumite dinamici structurale de bază”, deoarece „actorii acționează pornind de la semnificațiile pe care le comportă obiectele pentru ei, semnificațiile fiind construite social”: actorii statali nu există independent de structurile sistemului internațional, iar structurile nu există independent de reproducerea și transformarea lor posibilă de către agenți” [15, p. 328]. În acest sens, teoria structurală constructivistă a lui A. Wendt presupune că statele reprezintă principalele unități de analiză ale politicii

internaționale, structurile-cheie din sistemul de state sunt mai curând intersubiective decât materiale, interesele și identitățile de stat fiind în mare parte constituite mai degrabă de aceste structuri sociale decât date în mod exogen sistemului de natura umană sau de politici sociale interne [15, p. 326], iar constrângerile structurale ale agenților statali se realizează prin modificarea costurilor și beneficiilor în funcție de diferite strategii. Atribuind agenților și structurii un statut ontologic egal, ale căror interdependență se realizează în procesul social, A. Wendt consideră relațiile internaționale ca fiind relații sociale, deoarece convingerile și așteptările fondate pe ideile actorilor cu privire la natura și rolurile lor sunt determinate de structurile sociale. „Distribuirea ideilor” general acceptate de actori, altele fiind de ordin particular, constituie „cultura” care, la rândul ei, se bazează pe „structura rolurilor”, iar acestea din urmă sunt elemente nu ale actorilor, ci ale structurii sistemului. În acest sens, trasând în calitate de fond de referință caracterul „rolului predominant în sistem”, cercetătorul descrie trei tipuri ideale de „structură a rolurilor” – „dușman”, „adversar” și „prieten” –, dar și trei tipuri de „cultură a anarhiei” din sistemul internațional – „hobbesiană”, „lockiană” și „kantiană” –, schimbările structurale fiind condiționate de schimbările „culturii” [16, p. 98-99].

Din altă perspectivă, de factură geopolitică și geostrategică, Zb. Brzezinski atribuie actorilor rolul determinant în formarea structurii sistemului internațional postrăzboi rece, „actori geostrategici activi” fiind statele care dispun de capacități de voință națională de a exercita putere sau influență în afara hotarelor naționale pentru a schimba situația geopolitică existentă [17, p. 54]. Fiind ghidate de diferite motive și tendințe către supremație națională, realizare ideologică, mesianism religios sau ascensiune economică, unele state aspiră la dominație regională sau chiar și la obținerea pozițiilor corespunzătoare pe scară mondială, în contextul în care geopolitica a evoluat de la gândirea regională la cea globală. În aceeași ordine de idei, dar referindu-se la semnificația geostrategiei, C. Hlihor susține că aceasta identifică mijloacele de care actorul statal făcând uz, poate să-și realizeze interesele într-un anumit câmp geopolitic [18, p. 217], iar potrivit lui P. Dobrescu, geostrategia evidențiază valoarea deosebită a unui anumit spațiu [19, p. 15].

Prin urmare, atât *structura*, cât și *actorii* determină formarea și modificarea unui anumit tip de sistem internațional, inclusiv postrăzboi rece: schimbările structurale condiționează transformări în comportamentul și-n relațiile dintre actori, iar aceștia la nivelul puterilor majore și în funcție de potențialul disponibil marchează structura sistemului pe orizontală, în timp

ce pe verticală aceasta este exprimată prin raporturile de dominație a „centrului” asupra „periferiei”. Contrar lui K. Waltz, care susține că structura este independență de caracteristicile, comportamentul și interacțiunile actorilor, considerăm că aceste comportamente se află în interconexiune, fiind proprii din punct de vedere al sinergeticii sistemului deschis, dinamic, alinear și cu un pronunțat caracter autocatalizator care tinde spre autoorganizare. T. Țirdea definește autoorganizarea ca pe un proces prin care se creează, se reproduce sau se perfecționează organizarea sistemelor deschise dinamice [20, p. 30], în condițiile în care haosul și ordinea se află în interconexiune. În ordinea reliefată de idei constatăm că lumea din perioada postrăzboi rece se dovedește a fi deschisă și dezechilibrată, se află în devenire continuă și evoluție în conformitate cu legile neliniare, este însoțită de efecte sinergetice și se distinge printr-un grad înalt de complexitate, fapt care îi face pe mulți cercetători și experți să invoce dificultăți serioase în cunoașterea, explicarea, înțelegerea și gestiunea lumii. Structura, această categorie virtuală care reglementează comportamentul unităților prin distribuția capacităților de putere derivate din caracterul mediului internațional, deține o pondere importantă în edificarea și schimbarea tipurilor de sisteme internaționale, însă rolul determinant aparține actorilor, adică supraputerilor și marilor puteri, utilizând terminologia lui M. Kaplan, care sunt grupate în poluri sau, cu referință la perioada postrăzboi rece, considerăm justificată sintagma „centru de putere”. Este esențial de precizat că această sintagmă nu include atât statele, în condițiile în care numai Statele Unite ale Americii corespund exigențelor față de un centru de putere, ci instituțiile internaționale create de entități statale pentru a-și spori ponderea pe arena mondială prin aplicarea mecanismelor cooperării internaționale multilaterale: anume acești actori consolidați sunt formatori structurali de sistem prin potențialul și relațiile mutuale pe care le angajează. „Centrul de putere” este actorul sau structura care prin comportamentul sau voința sa modelează puterea spre multiple sectoare ale sistemului internațional, susține P. Dobrescu. Actorii majori sunt asociați cu marile puteri, numite de J. Goldstein și J. Pevehouse cele mai puternice state din sistem care exercită cea mai mare influență asupra evenimentelor internaționale, ele tind să împărtășească, potrivit lui J. Levy, citat de susnumiții autori, o viziune globală bazată pe interese naționale, departe de teritoriile lor, ele având cele mai puternice forțe militare din lume și cele mai puternice economii care finanțează forțele militare și alte capacități de putere [21, p. 122].

În contextul abordat de idei, deosebim două dimensiuni ale replierilor geostrategice, tratate în sens

de modificare a priorităților strategice și a direcțiilor principale de politică internă și politică externă, care în ultimă instanță fie s-au soldat, fie că au contribuit la formarea tipului policentrist de structură a sistemului internațional postrăzboi rece:

1. operate de actori majori, precum: Uniunea Europeană a instituționalizat mecanisme superioare de realizare a cooperării, și-a lărgit esențial aria activităților, cu precădere pe contul Politicii Externe și de Securitate Comună, prin dispariția Uniunii Sovietice a devenit prima putere majoră în Europa și s-a extins prin aderarea statelor central și sud-est europene; unele țări, cu predilecție Germania reunificată, s-au consolidat esențial în viața internațională; China nu mai figurează în calitate de piesă importantă în jocul celor două supraputeri, ci și-a fortificat potențialul economic, capacitățile militare și prezența pe arena mondială, inclusiv prin Cooperarea Economică Asiatico-Pacifică, care a devenit un mecanism determinant de coordonare a comerțului, tehnologiilor și investițiilor într-un spațiu geoeconomic enorm, în special în contextul transferării centrului economic global din zona atlantică în georegiunea pacifică. T. Hopkins susține că statele puternice inițiază și dezvoltă procese metropolitane, iar statele slabe inițiază și dezvoltă procese periferice;

2. realizate de agenți de factură mică și mijlocie, care s-au raliat Uniunii Europene și Alianței Nord-Atlantice (statele central și sud-est europene). Replierile de acest nivel n-au contribuit decât la extinderea prezenței georegionale a actorilor strategici nominalizați, însă importanța lor globală nicidecum nu trebuie subestimată, dat fiind că se urmărește edificarea statelor de drept, formarea societăților democratice, crearea economiilor funcționale de piață, participarea în comun la făurirea spațiului unic al democrației și securității, stabilității și bunăstării [22, p. 67-68].

Vom menționa că sistemul internațional trebuie abordat din perspectivă sistemică, luând ca suport complexitatea tipurilor de structuri și dimensiuni, prin extragerea modelelor care asigură explicarea și înțelegerea lui. Abordarea sistemică pornește de la două premise: între comportamentele întregului trebuie să existe conexiuni, apartenența la întreg nu decurge în exclusivitate din apartenența la același spațiu geografic; comportamentele nu pot fi înțelese dacă nu sunt tratate în totalitate, în ansamblul pe care îl formează, susțin I. M. Pașcu și S. N. Vintilă. Abordarea sistemică nu se asociază preponderent cu marxismul, ci se dovedește a fi cu mult mai variată, în condiții de criză generală se află varianta marxistă, ancorată pe concepția formațională a evoluției istorice, pe când

noi tratăm relațiile internaționale sistemic, identificând tipuri de structuri unipolare, bipolare și multipolare ale sistemului internațional. În pofida crizei fundamentelor epistemologico-metodologice pozitiviste ale realismului politic, conceptul de pol continuă să rămână operațional în definirea tipurilor de sisteme internaționale, în special în plan istoric, dar este utilizat de mulți cercetători și analiști pentru a-l caracteriza și pe cel din perioada postrăzboi rece, propunând diferite structuri unidimensionale sau mixte, pe când noi îl considerăm a fi policentrist. Diferențele dintre „pol” și „centru de putere” sunt determinate de mai mulți factori, printre care poziția ocupată pe axa globală virtuală și caracterul categorial, primul, fiind o categorie geopolitică, este plasat la extrema axei, în timp ce al doilea mai degrabă se dovedește a fi o categorie geoeconomică, fiind localizat pe alte segmente, mai apropiate de centrul virtual.

Încheierea războiului rece a fost benefică din perspectivă epistemologică pentru două abordări contemporane, *civilizaționistă* și *globalistă*, a relațiilor internaționale, impulsionând esențial evoluția și diversificarea lor. În accepția E. Stepanova, acestea se regăsesc în polemică încă din anii 1960, dar pe care o considerăm a fi mai mult indirectă. Elaborările civilizaționiste se caracterizează prin uniformitate relativă, estimându-se că lumea integră este alcătuită dintr-o totalitate de unități (civilizații) social-culturale diferite care se află în interacțiune. În același timp, tratările globaliste sunt mai variate, extinzându-se de la catalogarea lumii ca pe un set de interese, valori și necesități universale până la o comunitate comunicativă sau „un sat global”. De fapt, polemica s-a redus, în mare parte, la învinuiri reciproce: civilizaționistii critică globaliștii pentru subaprecierea semnificației deosebirilor civilizaționale, iar aceștia din urmă îi culpabilizează pe oponenții lor de localism și particularism. Totodată sesizăm o ușoară apropiere a pozițiilor unor protagoniști din cadrul celor două abordări, în sensul că se urmărește discret definirea unor principii de interacțiune în context mondial, apropierea dintre părți fiind determinată de diversificarea lor, cu predilecție prin căutarea de noi fundamente conceptuale care ar asigura integritatea lumii contemporane. Astfel, în cadrul „cercetărilor civilizaționiste” coexistă atât interpretarea culturologică tradițională a civilizației (S. Huntington), cât și altele noi – socială (D. Wilkinson) sau comunicativă (V. Kavolis). Alcătuind, conform supozițiilor lui S. Huntington, nivelul suprem de autoidentificare culturală a oamenilor, civilizațiile se află într-o interdependență conflictuală, iar „ciocnirea” dintre ele devine factorul dominant al politicii mondiale. D. Wilkinson, din contra, identifică civili-

zația cu sistemul social, care se dezvoltă în limite comune spațial-temporale și se concentrează în jurul centrelor urbane din cauza funcționării relațiilor social-politice dintre acestea. V. Kavolis este mai tranșant, venind cu propunerea de a elimina orice fundamente socioculturale concrete și de a asocia civilizația cu capacitatea de comunicare și înțelegere mutuală cu alte entități prin însușirea anumitor „universalii mondiale de caracter general”, chiar dacă fiecare entitate elaborează evaluările proprii ale universalilor globale în baza valorilor și experienței lor istorice. El urmărește să fundamenteze o bază comună de interacțiune a civilizațiilor în contextul global, cu atât mai mult că la etapa actuală din cauza migrației permanente și influenței cosmopolitismului nu mai regăsim civilizații „pure”, fapt care face problematică conservarea identității lor socioculturale.

La rândul ei, abordarea globalistă se definitivează prin conexiunea cercetării problemelor mondiale și modelării globale cu idei caracteristice disciplinelor de sorginte ecologică, umanistică, antropologică și de economie politică. Urmărind realizarea principiului unității prin diversitate, această abordare include, în fond, patru direcții de cercetare: *teoria neomarxistă a sistemului mondial* (I. Wallerstein, A. Frank, B. Gills), este apropiată conceptual de ideile lui V. Kavolis și presupune că evoluția istorică a omenirii este, prin esență, de caracter universal și sistematic, lumea integră alcătuiind unitatea de bază a analizei economice, istorice și sociologice; *culturologia globală* (M. Featherstone) și *sociologia relațiilor internaționale* (R. Robertson) prevăd, cu predilecție cea din urmă, că globalizarea se asociază cu progresul devenirii lumii în formă de spațiu unic, iar caracterul global, fiind rezultatul și structura acestui proces, reprezintă condiția generală a existenței omenirii, deoarece situația de incertitudine apărută în urma încheierii războiului rece, a provocat acutizarea problemelor poliethnicității și multiculturalității, dar, totodată, a alimentat interesul față de ideea edificării „societății civile mondiale”; *economia politică mondială*: încă în condițiile războiului rece Th. Levitt acreditează ideea că „lumea se mișcă spre uniformitate”, iar K. Ohmae descrie o lume policentristă în formă de triadă – Statele Unite ale Americii, Japonia și Europa Occidentală, ca mai apoi să anunțe apusul statului național suveran, încadrat în „hotare politice artificiale” și răsăritul „statelor regionale”, care nu reprezintă prin caracterul lor altceva decât zone economice firești în „lumea fără hotare”; *concepția durabilității ecologice* include două seturi de idei care se află în interdependență și se completează reciproc: primul, *realitatea ecologică actuală* (A. Lipietz) și al doilea, *cauzele și esența acestei particularități*

(I. Sachs, S. Latush). Sub aspectul relațiilor internaționale, „realitatea ecologică” este numită „criză ecologică globală”, iar definirea cauzelor ei se înscrie în cadrul neomarxismului tradiționalist al lui I. Wallerstein și se rezumă la „pomparea resurselor de la Sud la Nord” sau „expansiunea economică nejustificată a lumii vesterizate”.

Prin urmare, sfârșitul războiului rece a provocat replieri esențiale nu numai geostrategice, dar și epistemologico-metodologice. Arhitectura științei contemporane a relațiilor internaționale include un spectru extins și variat de cercetări, începând cu investigații canalizate pe macronivel și finalizând cu studii ale unor probleme înguste, fiecare compartiment fiind fragmentat în interior, atât în aspect istoric, cât și în plan teoretico-metodologic. St. Hoffmann a remarcat încă în anii 1970 că domeniul relațiilor internaționale suferă de trei fragmentări esențiale: nivelul problemei analizate, în sensul că trebuie de cercetat interacțiunea dintre unități sau unitățile ca atare; nivelul analizei, adică fiecare cercetător este prizonierul propriilor viziuni asupra sistemului internațional, în special pe fundalul lipsei unei teorii generale; fragmentarea funcțională, care urmărește obținerea unei rigori mai mari pe o scară mai mică, producându-se dispute ineficiente ale metodologiilor, adică indiferent de ceea ce vrem să studiem, cum trebuie să procedăm? [11, p. 13-14]. În același context, I. M. Pașcu și S. N. Vintilă afirmă că studierea academică a Relațiilor Internaționale se confruntă în mod constant cu trei probleme de principiu: nivelurile de analiză, în sensul că implică fie o opțiune a studiului global, fie a unei zone geopolitice sau a unui set de probleme specifice; sfidarea teoretică, adică teoriile diferă semnificativ în funcție de sfera de cuprindere a fenomenelor; capacitatea de a explica evoluția actorilor în cadrul sistemului internațional provenită din dificultățile formulării unei legi a comportamentului uman, dificultăți care sunt accentuate în posibilitatea extrem de limitată a predicției schimbării în cadrul sistemului și apare în asemenea manieră o ruptură între necesitatea de explicare și practica relațiilor internaționale [23]. Remodelând aserțiunile de factură geopolitică a lui C. Hlihor, considerăm, în această ordine de idei, că se dovedesc a fi frecvente confuziile dintre realitățile politicii mondiale și produsul reflecției prin teorii și ipoteze a proceselor și fenomenelor abordate, o cauză fiind deprinderea de a face uz de scheme preconcepute de cercetare și de apologetică a unor supoziții și acțiuni, mai ales că și paradigmele rareori sunt general acceptate. Conform opiniilor lui J. Golstein și J. Pevehouse, Relațiile Internaționale reprezintă un domeniu imprezvizibil al unor procese și evenimente care deseori îi surprind pe ex-

perți, iar „cele mai bune teorii oferă numai un ghid aproximativ pentru înțelegerea lor sau pentru predicția care urmează să se întâmple. Din cauza acestei complexități și impredictibilități, cercetătorii nu cad de acord la un singur set de teorii care să explice Relațiile Internaționale sau concepte de analiză, existând divergențe teoretice.

În pofida acestor și altor deficiențe, exigențele metodologice au determinat mai multe replieri epistemologice în domeniu, mai ales că s-a format o epistemologie a științei relațiilor internaționale, care pune în lumină cadrul și valoarea cunoștințelor în materie tratate în totalitatea și diversitatea lor, formându-se mai multe centre de cercetare și problematizare. D. Darlaston-Jones a remarcat nu fără temeii că abilitatea de a determina relația dintre baza epistemologică și metodologia folosită se dovedește a fi de importanță majoră, deși acest aspect deseori este neglijat, o cauză fiind dominația pozitivismului în cadrul cercurilor de cercetători, considerându-se, în această ordine de idei, că asumțiile filosofice nu trebuie menționate explicit. Subliniem însă că în condițiile când sunt tratate conceptele „obiectivitate” sau „validare”, se invocă un anumit cadru epistemologic, prezent în toate etapele și elementele cercetării. Asumțiile pozitivistice sunt puse la îndoială în postmodernism de mai multe teorii critice: conform aserțiunii lui R. Cox, este necesară o abordare reflexivă a Relațiilor Internaționale, care să lărgască spectrul variantelor posibile de rezolvare a problemelor, respingând, potrivit lui M. Griffiths, ideea libertății axiologice promovate de pozitivism, iar în accepția lui A. Wendt, postmodernismul în Relațiile Internaționale se ocupă de deconstruirea adevărilor absolute cu privire la conceptele de bază folosite anterior, argumentând că acestea pot fi valide într-un anumit spațiu la un anumit moment. Metodologia postmodernistă constă în analiza textuală deconstructivistă și se fondează pe autoreflexivitate, bazată pe ideea că obiectivitatea pură este inexistentă și că individul care studiază Relațiile Internaționale nu poate fi despărțit de obiectul studiului său.

BIBLIOGRAFIE

1. Il'in V. *Filosofiya nauki*. Moskva: Izd. Moskovskogo Universiteta, 2003. 360 s.
2. Rumleaschi P. *Epistemologie*. Chișinău, 2002. 283 p.
3. Kosolapov N. *Mezhdunrodnye otnosheniya: epistemologiya i metody issledovaniya*. În: *Mirovaya Ekonomika i Mezhdunrodnye Otnosheniya*. 1998, nr. 3. s. 63-73.
4. Olson W., Onuf N. *The Growth of a Discipline Revisited*. În: *International Relations: British and American Per-*

spectives/ed.:Smith Steve. New-York: Blackwell, 1985. p. 1-28.

5. Senarclens de Pierre. *La politique internationale*. Paris: Armand Colin, 1992. 185 p.

6. Wight C. *Philosophy of Social Science and International Relations*. În: *Handbook of International Relations / ed. by Carlsnaes Walter. Risse Thomas. Simmons Beth*. London: SAGE, Publication, 2001. p. 23-51.

7. Schmidt B. *On the History and Historiography of International Relations*. În: *Handbook of International Relations / ed.: Carlsnaes Walter. Risse Thomas. Simmons Beth*. London: SAGE Publication, 2001, p. 3-22.

8. Beniuc V. *Formarea profesională în domeniul relațiilor internaționale: noi dimensiuni*. În: *Formarea profesională a specialiștilor în domeniul relațiilor internaționale: noi dimensiuni*. Materialele conf. șt.-pract. int. Chișinău: CEP USM, 2007, p. 12-19.

9. Juc V. *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice*. Chișinău: Sirius SRL. 2011. 248 p.

10. Waltz K. *Teoria politicii internaționale*. Iași: Polirom, 2006. 325 p.

11. Hoffmann Stanley. *Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*. Chișinău: Știința, 1999. 418 p.

12. Aron R. *Paix et guerre entre les nations*. Paris: Calmann-Levy, 2-me ed., 1984. 873 p.

13. Pozdnyakov E. *Sistemnyy podkhod i mezhdunarodnye otnosheniya*. Moskva: Nauka, 1976. 157 s.

14. Derriennic J.-P. *Esquisse des problematique pour une sociologie der relations internationales*. Grenoble, 1977. 498 p.

15. Griffiths M. *Relații Internaționale: școli, curente, gânditori*. București: Ziua, 2003. 439 p.

16. Safronova O. *K voprosu o genealogii konstruktivizma v teorii mezhdunarodnykh otnosheniy*. În: *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. Seriya «Mezhdunarodnye otnosheniya, Politologiya, Regionovedenie»*. Vypusk 1(2). 2004, s. 96-102.

17. Bzhezinski Z. *Velikaya shakhmatnaya doska*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 2003. 254 s.

18. Hlihor C. *Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane*. București: Ed. Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 330 p.

19. Dobrescu P. *Geopolitica*. București: comunicare. ro., 2003. 424 p.

20. Țirdea T. *Introducere în sinergetică*. Chișinău: CE-P „MEDICINA”, 2003. 89 p.

21. Goldstein J., Pevehouse J. *Relații internaționale*. Iași: Polirom. 2008. 779 p.

22. Juc V., Josanu Yu., Rusandu I. *Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est*. Chișinău: Tipogr. AȘM, 2008. 201 p.

23. Pașcu I. M., Vintila S. N. *Teoria relațiilor internaționale*. http://www.scribd.com/doc/48168319/Teoria_relațiilor_internaționale (vizitat 03.08.2018).